

Mito baten sorburua

Koldo Izagirre
Idazlea

1

Hizkuntza baten izen ona –jakinmina, atxikimendua, lilura edo harrotasuna sortzen ahal duen hori– bere iraganaren emaitza izan ohi da. Iragana, badakigu, eraiki egiten da, eta garaian garaikoari dagokion historia antolatzen dute estatuek, indar politikoek, idazleek, artistek, kantariak... eta historialariek.

Euskaldunok ere izan ditugu, geure lehen idazlea buru, hizkuntzaren on horren eraikitzaileak. Eta euskarari egin zaizkion irain-sarraskiak beste horrenbeste suspergarri izan dira, laburrera edo luzera, eraikuntza horretan bermatzeko. Inperioaren mitoari jatortasunaren mitoa, kristautasunaren mitoari jainkotiartasunaren mitoa, gaztelaniaren mito bakoitzari geure mito batekin erantzun izan diogu. Aintzagarri faltsu horiek ukan dute eraginik gure hizkuntzaren bizian eta iraupenean.

2

Beharrik, baditugu mito-hausleak ere. Gregorio Muxikak, esaterako, kontzientziak astintzeko diskurtsoa egin zien elgoibartarrei 1907ko Euskal Jaietan:

Jakintsu askok esaten digute euskerazkoak izan zirala munduan lehenengo aditu ziran hitzak, eta horregatik euskera gorde behar dala, gauza kondairatsu bat bezela.

Nik ez det horregatik maite.

Beste batzuek esaten dute gure ibai, herri, baso eta baserrien izenak antzinako eginkizun asko jakiteko eta gure asaben bizitza argi jartzeko laguntasun asko eskeintzen dutelako, maite behar degula euskera.

Nik ez det horregatik maite.

Badira beste batzuek, hizkera aberatsa, beste denak baino hobeto egina, edertasunez ugarituta dagoalako maite dutenak.

Nik ez det horregatik maite.

Nik ez dakit Adan eta Ebaren hizkuntza euskera zan ala ez zan; neri ez zait ajolarik, euskerak antzinako gauzak jakiteko laguntzen badu ala ez; berdin izango litzake neretzat, euskera ederra, aberatsa eta dizdizaria dan bezela, zeken, behartsu eta argala balitz.

Nik, orain hainbat maiteko nuke.

Euskaldun jaio nintzan: euskera maitatzeko ez det arrazoi gehiagoren beharrik. Ama bat maitatzeko, ez da ederra dan ala ez begirutzen; eta ederra baldin bada, ez da ederra dalako maitatzen, ama dalako maitatzen da.

3

Gregorio Muxikak laga zuen puntuan hartu eta hurrengo mailara jaso zuen desmitifikazioa poeta hilduratu handi hark, Gabriel Arestik, 1960an Donostian emandako hitzaldian.

Nire bihotzean ez da euskararentzako kupidazko sentimenturik kabitzen. Nork esanen du ogia maitatzen duela? Ogia ez da maitatzen, behar izaten da. Hala pasatzen zait niri euskararekin: ez dut maitatzen, behar izaten dut.

Aresti ez zen euskaldun jaio, ez zeukan euskara amatzat. Gaztelania, frantsesa eta ingelesa ikasi zituen, eta hala ere euskarak hainbestearaino erakarri zuen, halako atraktiboa zeukan beretzat gure hizkuntzak non bizia eman baitzuen euskara janez, edanez, irentsiz, ikertuz, handituz, euskararik gabe ezin biziz, euskara sudurruptuz, euskara zainetan injektatuz, abertzale erdaldunen aurka eta euskaldun epel guztien aurka eta gazte ausarten alde jokatzuz. Borondatea erantsi zion euskaltasunari, kausalitatea.

4

Hizkuntza guztiek daukate sedukzio indarra: euskarak bere sonoritatea dauka, ahoskera gardena eta samurra, batere irregulartasunik gabeko aditz sistema... Sedukzioa, hizkuntzetan behintzat, apurka gertatzen da, barneaz jabetzen hasten zarenean. Seguru liluramendu hori sentitu zuela Arestik, ulergarria da hizkuntzak poeta zoratzea. Baina formazko eta egiturazko balio horietara hurbiltzeko kontzientzia bat behar du erdaldunak aurrena, Arestiren borondatea: euskaldun oso izateko beharra sortu zitzaion erdalduna zela konturatu zeneko. Eta, luzera gabe, historikoki ukatutako herri xehearen sinboloa bilakatu zen euskara, nazio zapalketa eta klase zapalketa batzen zuen gainegitura gisa, Aresti bera eta Txillardegiz bezalako borondatezko euskaldunen jarrera irmoari esker.

Gaztelania pobrezia intelektual handi batean oinarritutako diktaduraren hizkuntza zen, eta euskarak, katalanaren antzera, modernitatea zekarren kantuan, antzerkian, literaturan, irakaskuntzan. Haize berri gozoa zen, balio aurrerazaleen bideratzailea. Zentzurik zabalenean, euskarak bestelako kultura politikoa zekarren bere buruaren autokritikan oinarrituta, hizkera estandarren inguruko zalapartak garbiki salatzen zuen bezala.

5

Makina jende ezagutu dut euskara galdutakoa, baina bakanak izan dira euskarak ez duela deusetarako balio esan izan didatenak. Gipuzkoaz ari naiz, eta Gipuzkoa industrialaz. Kasik denek zeukaten mutilazioaren sentimendua: hizkuntzaren debekua, eskolatik hasitako jazarpena eta sukalderraino sartutako beldurra, guraso biak euskaldunak, haurrekin erdaraz, «Haserretzen zirenean bakarrik egiten zuten euskaraz beren artean!» esan zidan batek, euskalduntzen ari. Paradisu galdua zuten hizkuntza haietako askok, eta 1970eko hamarraldian gorantza zetorren harrotasun sozialaren partaide motzak sentitzen ziren. Debekua apurto nahi zuten beraiek

ere, baina ezin zuten desobedientzia praktikatu... Atxikimendu handia zeukaten atal mutilatuarekin.

6

Joan den mendeko azken urtean, maiatzak hamar zituela, astelehenez, EAEko II. Soziolinguistikazko Mapa aurkeztu zuen Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak, hainbat da-

Sailburuordearen esana omen zen titularrak durduzatuta gorde nituen, halakoa baitzen: «Euskara gaztelania bezain erakargarri izatea dugu erronka»

turekin eta datuei zegozkien interpretaziorekin. Urteetan eduki ditut gorderik albistea zekarten *Euskaldunon Egunkaria*-ren hiru orrialdeak. Sailburuordearen esana omen zen titularrak durduzatuta gorde nituen, halakoa baitzen: «Euskara gaztelania bezain erakargarri izatea dugu erronka». Hamasei urte eduki dut dokumentua karpeta barruan higatzen. Xeheki irakurri

dut azken egunotan, baina ez dut atzeman ahal izan titularraren kontestua sailburuaren ahoan, antzekoena hauxe:

Datozen hamar urteotarako erronka nagusia izango da, belau-naldi berrietako euskaldunentzat, euren heldu aroko eremu berezitetan eta garrantzizkoetan euskara gaztelania bezain erabilgarri eta atsegingarria izatea.

Titularra hitzon laburpen makurra ote zen, miaka aritu naiz hemerotekan. Hauxe aurkitu dut *Deia*-n: «El reto de los próximos diez años es que las nuevas generaciones consideren el euskera tan gratificante como el castellano», eta azken zati hau lagin baten titularra da gainera, «Que consideren el euskera tan gratificante como el castellano». *El Diario Vasco*-n «[Uno de los retos de las diferentes administraciones] consistirá en lograr que el euskera sea para los jóvenes tan gratificante, sencillo de usar y útil como el castellano» aurkitu dut.

7

Nik ulertzen dudana da Sailburuordeak adierazi nahi zuela eta erraztasunak, hots, baldintza egokiak behar zituztela euskaldunberri gazteek, ikasten ari direna gauzatzeko. Datuen interpretazio zurrinak ezkutatzen duena digu adierazten komentarioak, kopuruen azpia erakusten du, euskara eskolan jasotako gazte askok ez zuten euskara ez atsegin, ez erraz, ez baliagarri, alegia, ez ziren ez hiztun kompetenteak eta ez zeukaten euskaltasunaren kontzientziarik. Euskara, azken finean, ikasgai askoren arteko bat zuten, besterik ez. Horixe adierazi nahi izan zuen Josune Ariztondok nik uste, garden-tasun ariketan jarraituz datu larriena eman baitzuen, nekez iristen ohi zaigun arduradun politikoaren gogoeta kritikoa erakutsiz: «Sailburuordeak kezkgarritzat jo zuen erakunde publiko eta pribatuen euskararekiko jarduerak gizartearen ahaleginaren erritmo berean aurrera ez egitea». Eten bat zegoen gizartearen eta erakundeen artean; euskaldunak ahaleginean ari ziren, erakundeak ez aski. Hogeia autonomia urte nahikoak izan ziren erakundeak ugertzen dituen burokrazia sortzeko, agidanez. Hori ere nabarmendu zuen prentsak laginen izenburuetan, «Baldintza egokien beharra», «No basta con los militantes», «Hay que ofrecer cada vez más servicios y productos en euskera»...

8

Urak bide egin du geroztik, eta eskolak sortzen dituen nola edo halako hiztun berriak euskaltasuna garatzeko baldintza egokitan bizi diren ala ez kontuan hartu barik, sarri samar azaldu zaigu euskarak erakarri egin behar duelakoa. Ez baita zenbait politikoren leloa bakarrik, galdu egin ote du gure hizkuntzak, gizartean zeukan izen ona? Gehienetan erdaraz eta erdaratik egiten diguten baieztapen edo salaketa edo aholku horretarik –Patxi Lopezek, lehendakari zela– ondorio hauek atera litezke:

1. Euskara ez da erakargarria.
2. Erakargarria gaztelania da.
3. Euskara hedatzeko gakoa erakargarritasuna da.

Txinera eta alemana atraktiboak bihurtu dira orain. Zeinek esan behar zigun! Atzo arte, izan zitezkeen hizkuntzarik zailenak genituen. Eta Moskuko eliteetan frantsesak zeukan izen onari Napoleonen inbasioak egin zion kalte bera ekarri zion alemanak gurean zeukanari naziak Gernika erraustu eta Francori lagundu izanak. Francoren diktadura gaztelarroak, berriz, lokatzetan utzi zuen gaztelaniaren prestigioa bestelako hizkuntza zeukaten estatuko lurraldeetan. Nondik nora aldaketa hori, zerk bihurtu ditu hizkuntza horiek erakargarri orain? Gaztelaniaren erakartzeko indarra, bere izen onean edo bere edertasunean edo bere kultura handian oinarritzen dela uste ote dute euskarak erakarri egin behar duelaka ari zaizkigunek?

9

Euskaldun bati gaztelaniak historikoki eskaini diona burla, bazterketa eta zampaketa izan da, ondoren alienazioa: super-hizkuntza honek azpian ditu, bere estatukoak ez ezik, Ameriketako hainbat hizkuntza, bertako kultura eta bertako populazioa sarraskitu eta murriztu ondoren. Nola izan liteke erakargarria, zer atraktibo dauka, hain zuzen, euskarari lege propiorik aitortzen ez dion estatuaren hizkuntza bortxazkoak euskaldunarentzat? Frantsesa erakargarria delako suntsitu ote da euskara Iparraldean?

Mega-hizkuntza den ingelesaren hurrengo zakur handi bi horien erakargarritasuna delakoa bata bestea duten hedadura eta botere politikoa da. Euskarak ezin du gaztelaniaren edo frantsesaren balioa izan burtsa linguistikoan, 'kapital' pobrea da gurea. Guk ezin dugu azaldu jokaleku horretan. Baina iduri luke beldur garela euskarak *mundutar izateko* balio duela esateko, euskarak *herritasuna* ematen duela, identitate kultural trinko hau. Identitate politikoaren ataria izan litekeena, bai.

10

Euskarak erakarri egin behar duela esaten digutenak tendentzia sozialak estetika bidez aldatu nahi luketen inozoak, edo inozotzat hartzen gaituzten bizkorrak bezala ikusten ditut: surrealistak ez ziren horrenbestearaino ausartu!

Zein da, halakorik balu, gaztelaniaren estetika? Zein euskararena?

Euskarak badauka bere zera EAEko lurralde gehienetan, inkestek eta soziolinguistikazko mapek erakusten dutenez. Sentimentala dela? Sentimendua ez ote da hizkuntzaren onerako, egitada bihurtzen delarik? Matrikulazio kopuruak ez dira jaitsi eredu euskaldunetan. Badago, bai, atxikimenduaren antzeko zer edo zer, lilura edo leialtasun efektu bat, euskarak sortua gurasoetan belaunaldiz belaunaldi. Bestela esanda, borondatea dago, euskaldun izateko borondatea, gizartean.

11

Guraso galegoen seme erdaldun bati galdetu nion zergatik ez zidan galegoz egiten, eta ez zuela maite esan zidan, hizkuntza galegoak ou asko dituela, eta gurasoak zaunka aritzen zirelako irudipena zeukan. Gaztelania

hizkuntza neutrotzat zeukan, ez du euskara inoiz ikasiko. Nik ordea Pako Aristik egiten duen galego ederra egin nahi nuke, zaunka guztiak eta jeada guztiak barne. Niretzat erakargarria dena izan liteke arbuia-garria auzokoarentzat, izugarri laketu liteke inor halako hiz-

kuntzan zu aspertu zaitzakeen bezainbeste. Egoera kolektibo bati, arazo sozial bati zor zaion irtenbidea arazo pertsonala bihurtzeko amarrua da erakargarritasuna: kontaktuan dauden hizkuntzak indar korrelazioan daude beti, eta gurean batak borondatea dauka, besteak estatuak ematen dion derrigortasuna.

Egoera kolektibo bati, arazo sozial bati zor zaion irtenbidea arazo pertsonala bihurtzeko amarrua da erakargarritasuna

12

Euskara ez da hedatzen ari, ez euskaldunek espero zuten adina behintzat, eta eskolako hizkuntza hutsa da –hutsa– haur eta gazte ugarirentzat. Hori barneratu ezean zaila izanen zaigu arazoaren muinera iristea. Euskarak ez badu aitzina egiten, eskolan egin lana gizartean luzatzen ez bada gizartean transbertsaltasunik ez daukalako da, eta ondorioz goitasun sozialik hartzen ez duelako: eskolaz kanpoko jardun guztiek osatzen dute gazteen gizartea, eta eskolaren munduak baino indar handiagoa dauka gizarte horretan eskolaz atekoak, familiaren jarrera linguistiko leialak baino familiaz ateko giroak indar handiagoa daukan era berean. Mingarri frogatua daukagu euskaldunok.

Hizkuntzaren hedapen indarra goitasun soziala da, eta statu quo hau alda ez dadin, ez dezagun, erakargarritasuna aipatzen digute errealitatearen –elebitasun asimetrikoaren– estalgarri. Euskarak literaturarekiko ezintasuna zeukan inoiz, gero zientziarekiko ezintasuna izan zuen, orain lilurarekiko ezintasuna dauka. Euskarak beti dauka ezintasun berezkoren bat. Aro honi ezintasun estetikoa dagokio, antza.

13

Erakargarritasunak eta bere lehengusu guztiek gure begia lausotzeko gandua sortzen dute, gaztelaniaren erakargarritasunaren mitoa apurtzen ez duguno dena izanen da euskararenganako maitasuna, urratsak eta milaka kilometro kantari, sekula ez behar izana, sekula ez ogia: folklore linguistikoa. Hauxe gure gaitzik larrietako bat, ekonomikoki beharrezkoa den bezain lobelarra delako antola ez gaitezen folklore hori ezinbestekoa egiten duten baldintza lotsagarriak aldatze alde.

Euskara ez da biziko euskaldunek berek baliabiderik sortzen ez badiote egunerokoan nagusitzeko. Eta horretarako, marxismoari gertatu bezala, hizkuntzak bere buruaren kritika integratu behar du euskalgintzan, euskalgintzak badituelako erakundeak, alegia, ugerdurak.

14

Bitartean, euskaldun potentzial mordoa galdu dugula esan genezake. Eskolatik irtendako euskaldunberri askoren euskara urtu egin da gaztelaniaren modako esapideen bidez, lexikoa aberastu ordez pobretu egin zaie, esaten dituztenak gaztelania dominantearen kalkoak dira, euskaraz hasi eta esatekoa gaztelaniaz adierazi beharrez amaitzen dute, eta azkenik zeharo bereganatzen ditu menperazioak. Ezin izan dute identitate kultural bat osatu eskolak eman dizkien txotxekin. Ez da izan hautu estetiko baten ondorio, baizik euskaltzaleak eta oro har euskaldunak azpikoz gain jartzera iristen ez garen erakunde publiko eta pribatuen erdal inertzia-aren emaitza, azpilan horren krimena.

Sortuko ote zaie borondatea noizbait euskaldungaldu horiei?

Edo galdutako atalarengana atxikimendurik gabeko muti-latuak izanen ote dira?

Batera ala bestera, ez dago guztiz beren baitan.

15

«Ariztondo realizó la presentación de este Mapa ante una nutrida presencia de vascófilos, acompañada por la directora de Eustat, Lourdes Llorens, quien, sin embargo, habló en castellano», zehaztu zuen *Deia*-k lagin batean, EAEko II. Soziolinguistikazko Maparen aurkezpenaz. Laginaren titulu-lua «Una sociedad lingüística [sic] plural» izaki, interpreta liteke albistea idatzi zuen kazetariaren aburuz aurkezleek pluraltasunaren eredia eman zutela, pluraltasuna euskaldunek, gehiengoa izan arren, gaztelaniaz (ere) hitz egitea dela.

16

Joan den mendeko azken urtean, maiatzaren hamaikan, asteartez, EAEko II. Soziolinguistikazko Mapa aurkeztu biharamunean, handik laster Zeanurin ospatzekoa zen Udalerri Euskaldunen IX. Egunaren berri emateko prentsaurrekoa

egin zuen UEMA erakundeak. «Euskara gaztelania baino askoz erakargarriago egin behar zutela udalerrri euskaldunetan euskararen erabilera sustatzeko» adierazi omen zuen Mankomunitate horretako idazkariak biharamuneko *Euskaldunon Egunkaria*-ren arabera.

17

Iduri luke geuk eraiki genuela, euskaldunok, gaztelaniaren azken mitoa. 🍷